

Vägen till ett modernt Tomelilla

– En studie av en landsbygdskommun och dess
förändring över tiden

The road to a modern Tomelilla

– A study of a rural municipality and its change over time

Lina Brinte

Vägen till ett modernt Tomelilla

The road to a modern Tomelilla

Lina Brinte

Handledare: Kjell Hansen

Btr handledare:

Examinator: Yvonne Gunnarsdotter

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: G2F

Kurstitel: Självständigt arbete i landsbygdsutveckling

Kurskod: EX0523

Program/utbildning: Agronomprogrammet - landsbygdsutveckling

Utgivningsort: Uppsala

Utgivningsår: 2012

Omslagsbild: Omgjord vägs skylt mot Tomelilla, Foto: Lina Brinte

Serietitel: nr:

ISSN:

ISBN:

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: modernitet, landsbygdssamhällen, järnväg, samhällsförändring

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för naturresurser och lantbruksvetenskap
Institutionen för stad och land

Sammanfattning

Den här studien beskriver tre brytpunkter som inte bara påverkat Sveriges historia utan även gjort Tomelilla kommun till det moderna samhälle det är idag.

Jag har fokuserat på följande brytpunkter: när skiftesreformerna moderniserade jordbruket, när kommunikationer och då främst järnvägen banade vägen för handel och nya möten, och sist har jag diskuterat effekterna av den rationalisering och strukturomvandling som skedde efter andra världskriget.

Utifrån olika begrepp som exempelvis expertsystem och modernisering, som jag lånat av sociologerna Anthony Giddens och Håkan Thörn, har jag undersökt på vad brytpunkterna lett till för Tomelilla kommun.

Idag är jordbruket ett avancerat företagande där lantbrukarna blir allt färre och arealen större. Tåget har utvecklats från att vara en produkttransport till en pendlingsmöjlighet för människor som vill bo på landet och ha ett arbete i staden. Strukturomvandlingen som sedan skedde med rationaliseringen skapade ett samhälle byggt på effektivitet och storproduktion.

Abstract

This study describes three breakpoints that not only influenced the history of Sweden, but also made Tomelilla municipality to the modern society it is today.

I have focused on the following breakpoints: when the land reforms modernized agriculture, in transportation, primarily railroad paved the way for trade and new meetings, and finally, I have discussed the impact of rationalization and restructuring that took place after World War II.

Based on various concepts such as expert systems and modernization, which I borrowed from the sociologist Anthony Giddens and the sociology professor Håkan Thörn have I have investigated what the breakpoints led to the Tomelilla municipality.

Today, agriculture is an advanced enterprise in which farmers are becoming fewer with larger areas. The train has evolved from being a transport of products to a commuting option for people who want to live in the country and have a job in the city. Structural changes that occurred since the rationalization created a society built on efficiency and high production.

Innehållsförteckning

1. Inledning och bakgrund.....	6
1.1 Syfte och frågeställning.....	10
1.2 Teori	11
1.3 Metod.....	13
2. Tomelilla kommun – en del av Österlen	16
3. Jordbrukets Tomelilla.....	18
3.1 Från lantbrukare till areal	19
3.2 Den moderna bonden – fler ben att stå på.....	21
4. När tåget kom till byn – från sju gårdar till en knutpunkt.....	23
4.1 Den moderna järnvägen – Pendling, uppoffring för boendet.....	26
4.2 Bredbandsanslutning– en möjlighet för boende på landsbygden	28
5. Företagslivet – från självförsörjande landsbygd till storproduktion	30
5.1 Från det lokala till det globala.....	33
6. Avslutande diskussion och framtida frågeställningar	35
7. Referenser	37
8. Bilagor.....	42

1. Inledning

Under de senaste 150 åren har det skett en snabb samhällsomvandling där *”bondesamhället har övergått i ett industrisamhälle, som sedan blev ett informationssamhälle med en omfattande tjänsteproduktion, och som många nu menar har övergått i ett nätverksamhälle med globaliserad produktion, handel och en alltmer gränslös samvaro”* (Castells refererad i Säljö et.al. 2011:9).

Bakgrund

Skiftesreformerna

De skiftesreformer som förändrade hela jordbruksorganiseringen startade en bit in på 1700-talet, då Sveriges befolkning började växa och jordbrukets försörjningskapacitet var tvungen att öka. Den stora befolkningsökningen kan ha berott på *”freden, vaccinet och potäterna”* som författaren Esaias Tegnér sade. Andra har hävdade att både antalet födselar ökade men även att dödligheten i de låga åldrarna minskade (Möller 1989:22). Innan dess, år 1701, kom en förordning som sade att kronobönder fick friköpa sina gårdar till skatte. Detta innebar att bönder som förr arrenderat sin jord av staten nu fick friköpa den och betala skatt istället. Detta då statskassan var låg och staten behövde få in pengar. Lantmäterierna började även föreslå att bönderna skulle slå ihop sina små åkertegar till större skiften för att bli mer effektiva. Fördelen med detta skulle vara att ägandet blev mer enskilt och effektiviteten av marken ökade. Trots detta var det inte många som gick över till den nya idén. För att fastställa denna reform i lagen kom år 1757 storskiftesreformen som innebar att om en markdelägare ville erhålla sitt skifte så var samtliga delägare tvungna att rätta sig efter det (Sjöberg 2006:190f). Även denna förordning fick dåligt genomslag hos bönderna men följdes snart av enskiftesreformen som blev ett genombrott. Nackdelarna med storskiftesförordningen var att problemet med byorganiseringen inte löstes. Om bönderna skulle få skiften i anslutning till sina egna gårdar så var gårdarna tvungna att flyttas ut och detta genomfördes först på godset Svaneholm i Skåne (Sjöberg 2006).

Rutger Macklean, godsägare på Svaneholm, skiftade under 1780-talet ut gårdar och mark i de fyra byar som tillhörde godset. Flera andra gods följde sedan efter då de såg att avkastningen och effektiviteten ökade för alla inblandade. Efter Mackleans lyckade genomförande av reformen infördes enskiftet i Skåne år 1803 och i hela landet år 1807. För att påskynda den nya jordbruksorganiseringen infördes laga skifte år 1827 som kom att gälla i hela Sverige (Sjöberg 2006). Skiftesreformerna blev därmed grundläggande i moderniseringen av jordbruket och dess effekter visades på sikt. Med ägandet till egna gårdar och ökad produktion på större skiften minskade skattetrycket på bönderna. De fick nu in pengar från den ökade produktionen som kunde investeras i gårdarna. Man kan säga att skiftesreformerna var en process som också innebar att bönderna, från att tydligt ha varit knutna till ett kollektiv (byn och socknen) nu allt mer kom att betraktas som och betrakta sig själva som egna individer med en verksamhet som de hade rätt att själva fatta alla beslut kring. Inte minst kom detta till uttryck när många flyttade ut från bygemenskapen. Istället för som det var tidigare då alla i byn hjälptes åt med varandras lantbruk uppstod nu en splittring och bönderna började alltmer sköta sitt eget jordbruk. Samtidigt ökade de jordlösa grupperna som fick livnära sig på arbete hos de gårdar som växte. Efterfrågan på jordbruksprodukter förändrades därmed då de jordlösa samhällsgrupperna inte kunde försörja sig i självhushåll (Isacson och Morell 2006).

Järnvägen

Under industrialiseringen när jordbruksprodukterna, sågverks- och gruvsamhällena ökade såväl i ekonomisk betydelse som i befolkning med de allt mer växande jordlösa grupperna, krävdes bättre kommunikation. Livsmedel, järn och trä behövde fraktas till de begynnande städerna och på export. Utvecklingen av de nya kommunikationsmedlen utgör min andra brytpunkt i Sveriges utveckling mot modernisering. Med en ny och annorlunda arbetsmarknad där fler människor flyttade från jordbrukets landsbygd till städer och industriorter krävdes snabbare kommunikation för produkter in och ut ur samhällena.

När järnvägen kom kunde jordbruksprodukter transporteras längre utan att förstöras (Isacson och Morell 2006).

De första järnvägarna i Sverige började byggas år 1853 efter ett beslut från riksdagen och öppnades år 1856. Järnvägslinjerna anlades ofta i glest befolkade områden för att på så sätt exploatera nya områden (Möller 1989). Järnvägen var främst tänkt för att transportera produkter till städerna och för export. Men kom snart att bli ett sätt för människor att förenkla resandet och skapa nya kontakter (Lewan och Sjögren 1994:85).

Bönderna blev under denna tid mer specialiserade då marknaden indikerade att bonden skulle inrikta sig på animalieproduktion då konsumtionen av dyrare livsmedel som kött och mejeriprodukter ökade. Bönderna började då inrikta sig på mer animalieproduktion eller gå över till spannmålsproduktion. Anläggningar för att bearbeta jordbruksprodukter som mejerier, slakterier och spannmålscentraler började också dyka upp vid denna tid för att raffinera jordbruksprodukterna (Isacson och Morell 2006:203).

Strukturomvandlingen

Jordbruksproduktionen ökade kraftigt fram till efter första världskriget då priserna på jordbruksprodukter började sjunka. Småjordbruk började ifrågasättas av lönsamhetsskäl men effektiviserade sig under mellankrigstiden genom att organisera sig och samäga maskiner. Maskiner som traktorn och mjölkmaskinen ersatte muskelstyrkan. Efter andra världskriget började moderniseringen av jordbruket på allvar. Från år 1945 till omkring år 1970 kom jordbruket i Sverige att präglas av rationaliseringen som är min tredje brytpunkt. Den statliga regleringen av jordbrukssektorn som påbörjats tio år tidigare utökades med två stora jordbrukspolitiska beslut. Det första *”1947 års, som angav riktlinjerna för efterkrigstidens rationaliseringssträvanden, och 1967 års, som markerade höjdpunkten för denna politik”* (Isacson och Morell 2006:213). Målet var att lantbrukarna skulle vara i likvärdig ekonomisk utveckling som andra liknande grupper.

Staten skulle hålla priserna uppe på jordbruksprodukter med hjälp av tullar. Även prisförhandlingar mellan olika nämnder och delegationer skulle återkomma med jämna mellanrum. För att lantbrukarnas inkomster skulle stiga krävdes det att jordbruken rationaliserades. Gårdarna skulle effektiviseras och småjordbruk avvecklas eller slås ihop till större enheter. Lantbruksnämnder och hushållningssällskap började ge råd till bönderna samt ge lån och bidrag för att få dem att aktivt delta i strukturomvandlingen. Jordbrukets förändring bidrog till det svenska välfärdssamhället då fler människor på mitten av 1900-talet sökte sig från landsbygden till städerna. Genom att lämna småjordbruk för nya arbetsuppgifter inom industrin och den offentliga sektorn så ökade efterfrågan på bostäder och industrivaror. Detta bidrog till den ekonomiska tillväxten i Sverige. Små företag slogs ut och ersattes av nya mer effektiva företag, som dock allt som oftast låg i staden snarare än på landsbygden (Isacson och Morell 2006).

Nu när vi har de tre brytpunkterna färska kan vi titta närmre på hur de påverkat Tomelilla kommun till det moderna samhälle det är idag.

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med uppsatsen är att beskriva hur den samhällsomdaning som består av både modernisering och en ökad modernitet kommit till uttryck i en svensk landsbygd, dvs. Tomelilla kommun på Österlen i Skåne.

Nedan visas en tabell över två viktiga sysselsättningen i kommunen som förändrats genom åren.

Sysselsättning i Tomelilla kommun efter huvudnäringsgren i %

År	1965	1970	1975	1981	1985	1993	2000	2005
Offentliga tjänster	3	9	13	18.6	28.2	27	28	31
Jord- och skogsbruk	46	39	32	27	21.4	15	13	10

Jag har utifrån detta formulerat två frågeställningar.

- Vilka historiska brytpunkter har präglat Tomelilla kommun till att se ut som den gör idag?
- Vilka effekter har brytpunkterna haft i kommunen?

1.2 Teori

Brytpunkterna i Sveriges historia har ofta utvecklats ur politiska beslut som i sin tur kan ses som sätt att hantera socioekonomiska samhällsförändringar. Politiska beslut skapar nya förutsättningar för det lokala samhället. Den process som etableras när övergripande politiska beslut eller omdanande tekniska förändringar förverkligas i ett lokalsamhälle och möter lokala förutsättningar kan benämnas ömsesidig strukturering (Giddens 1984). Det är sådana ömsesidiga processer som gör samhällen till vad de är. Samtidigt påverkas politiken av de förutsättningar som finns i det lokala samhället som exempelvis den demografiska utvecklingen, landskapets utformning och platsens inplacering i det större samhällets rumsliga, ekonomiska och sociala hierarkier. De strukturer som samhället är uppbyggt av måste befolkningen förhålla sig till i sin vardag och på samma gång upprätthålls dessa strukturer genom människors handling (Giddens 1984).

I takt med samhällets modernisering har de sociala relationernas komplexitet ökat. En del av den processen handlar om att en allt större del av det som äger rum i ett lokalt sammanhang påverkas av institutioner och aktörer som inte själva finns i det lokala. Dessa ”frånvarande andra” (Giddens 1984) har alltså fått mer makt att påverka strukturen och handlingsutrymmet i det lokala. Den ökade komplexiteten i det moderna samhället har inneburit att det blivit allt svårare att överblicka alla de sammanhang som påverkar våra vardagliga liv. Detta har skapat ett ökat beroende av och inflytande för olika expertkårer, dvs. ”...system som bygger på tekniska landvinningar och professionell expertis och som organiserar stora segment av den materiella och sociala miljö vi lever i idag”(Giddens 1996:34). Förutom det lokala förtroende som finns så bygger moderna institutioner även på en tillit till abstrakta förmågor och inte individer i sig. Det innebär att det finns ett förtroende för ansiktslösa åtaganden där tilliten inte är till en person utan till ett system (Giddens 1996).

I förlängningen av detta kan man säga att också kopplingen mellan tid och rum kommit att ändras genom det moderna samhällets utveckling.

Detta har dels att göra med de förbättrade kommunikationer, som uppstått till följd av moderniseringen, dels med modernitetens ökade individualisering, som bl.a. inneburit att identiteter allt mer kommit att betraktas som resultat av individens egna val (Giddens 1996).

Åtskillnaden mellan modernisering och modernitet har jag hämtat från sociologen Håkan Thörn (1992). Modernitet står då för framväxten av tankar och idéer, som kan sammanfattas i begrepp som individualitet, rationalitet och instrumentalitet. Modernisering, å andra sidan, står för de faktiska förändringar som ägt rum genom historien. Thörn pekar ut fyra centrala moderniseringsprocesser. Ekonomisk modernisering innebär framväxten av ett kapitalistiskt ekonomiskt system där markinnehav inte längre var avgörande för om en människa kunde bli rik. Människor måste ha utvecklade maskiner och fabriker, arbetskraft och råvaror för att få en position i samhället. Den andra moderniseringsprocessen är teknisk modernisering som betyder att rationaliseringen av produktionen kom med utvecklandet av tekniska hjälpmedel. Det kan till exempel vara effektivare maskiner och internet. Den tredje processen är politisk modernisering med skapandet av nationalstaterna. Där har medborgarna regler för vad de får och inte får göra. Nationalstaterna undergrävs ofta idag från ovan av superstater som USA och multinationella bolag som har fått en större maktposition. Underifrån kommer även påverkan från etniska och regionala rörelser. Den fjärde processen är kulturell modernisering som innebär att medan en individ tidigare föddes in i en given och beständig social identitet, så har individen i det moderna samhället större frihet att skapa sin egen identitet genom att han/hon i princip kan välja vem man vill vara. Detta leder dock även till en känsla av rotlöshet med de allt snabbare kommunikationerna där vi idag inte vet vad som är hemma längre. Vi kan idag ta oss snabbt till Paris från Stockholm med flyg eller någon annanstans med internet (Thörn 1992). I denna fjärde moderniseringsprocess knyts således modernisering och modernitet samman.

1.3 Metod

Detta arbete är en kvalitativ studie baserad på litteratur om Tomelilla kommun, information från kommunen hemsida, offentliga dokument och intervjuer med boende i kommunen. Studien är beskrivande med inriktning på att förstå företeelser.

Arbetet började med inläsning om kommunen genom att låna lokal litteratur på Tomelilla kommuns bibliotek och en genomgång av kommunens hemsida i jakt på relevant information. Studien bygger även på fyra intervjuer med kommuninvånare gjorda i slutet av mars och början av april. Intervjuerna ska belysa hur Tomelilla kommun sett ut förr och ser ut idag utifrån informanternas uppväxt och yrkesförsörjning.

Intervjupersonerna har varit två lantbrukare och två tjänstemän på kommunen. Lantbrukarna är utvalda med tanke på att de arbetar och har arbetat inom jordbruksnäringen i kommunen under lång tid. Den ena är född och uppvuxen i kommunen medan den andra är född i en närliggande kommun men flyttade till Tomelilla kommun för nästan 50 år sedan. Tjänstemännen på kommunen är utvalda på grund av att den direkta informationen om kommunen som de innehar. Även där är en av tjänstemännen född och uppvuxen i kommunen medan den andra är inflyttad från västra sidan av Skåne för snart 20 år sedan. Intervjupersonerna är utvalda med tanke på deras yrken samt utifrån om de är uppvuxna i kommunen eller inflyttade eftersom jag anser det vara viktigt med olika synvinklar i arbetet. Lantbrukarna intervjuades på sina gårdar och tjänstemännen i Tomelilla kommunhus för att de skulle känna sig trygga i en miljö de ofta befinner sig i. Genom att göra intervjuerna på deras arbetsplatser så kan jag även få en bild av intervjupersonerna utifrån den miljö de verkar inom. Intervjuerna varade cirka en timme och bandades på en diktafon och transkriberades sedan för eget bruk.

Lantbrukarna hade inget emot att jag satte ut deras namn i citaten men jag har ändå valt att göra dem halvanonyma och därför heter de i detta arbete Nisse i Toarp och Bertil i Lunnarp. De två informanterna på kommunen har sina riktiga namn i och med att det är svårt att göra dem anonyma då de är offentliga tjänstemän. Lantbrukarna valdes ut med hjälp av en granne till mig som är lantbrukare och tjänstemännen med en titt på kommunens hemsida om vem som sitter som styrande i kommunen.

Vid intervjuerna har jag använt mig av semistrukturerade intervjufrågor då jag utgått från ett frågeschema. Detta har fördelen att jag kan ta med följdfrågor då något svar behövt utvecklas. Metoden gjorde det också möjligt för mig att följa upp intervjupersonens svar för att få ut mer kunskap samt en god intervjuinteraktion (Kvale och Brinkmann 2009:146).

Intervjuer är en bra metod att använda sig av vid kvalitativ studie då jag försöker förstå världen utifrån informantens synvinkel. Intervjupersonens erfarenheter och vardag blir min empiri som kan analyseras utifrån olika metoder och teorier (Kvale och Brinkmann 2009). Nackdelen med intervjumetod är att jag bara får reda på vad människor säger att de gör, inte vad det faktiskt gör. Intervjuer är därför bra att kombinera med observationer då jag både får reda på vad människor säger att de gör och vad de faktiskt gör (Teorell och Svensson 2007:87ff).

Jag valde att hämta empirin från Tomelilla kommun då det är en närliggande kommun till min födelseort och som jag ville lära mig mer om. Arbetet har gjort att jag har fått se en ny sida av kommunen som jag inte sett förut, mycket tack vare mina informanter. En sida med möjligheter och glädje över att bo i Tomelilla kommun.

Ett exempel på detta är Margith Svensson som var en av de tjänstemän på Tomelilla kommun jag intervjuade en solig dag i början av april. Hon tog emot mig på sitt kontor, berättade under intervjun lite om sitt liv i kommunen och varför hon valt att flytta hit från lundatrakten. Margith och hennes man sökte en jordbruksfastighet och hittade en i Tomelilla kommun.

Hon kände direkt att tempot var lugnare och såg att det fanns en fantastisk naturmiljö i kommunen. Hon kunde nu njuta av en stjärnklarhimmel, en obruten horisont och höra sina egna hjärtslag i tystnaden som hon själv så poetiskt beskrev det. Margith hade hittat livskvalité i Tomelilla kommun.

2. Tomelilla kommun – en del av Österlen

Tomelilla kommun ligger i sydöstra Skåne och är en del av Österlen tillsammans med Simrishamns kommun och små bitar av närliggande kommuner. Tomelilla kommun hade år 2012 cirka 13000 invånare och hälften av dessa invånare bor i centralorten Tomelilla (www.ne.se. Sökord: Tomelilla).

Jag kommer nu ta med er på en tur runt i denna lantbrukskommun med besök på de mest kända platserna och företagen. Vi börjar nere i södra delen av kommunen med Bollerups naturbruksgymnasium dit många gymnasister från hela landet kommer varje år för att få ta del av jordbruks- och hästinriktade program (www.bollerup.se). På vägen genom skolan kan vi se hagar med får, hästar, kor och några ankor som går över vägen. När vi sedan åker vidare uppåt till Lunnarp så hittar vi där en av Tomelillas största arbetsplatser, Österlenmejeriet. Med sina cirka 150 anställda producerar de bland annat produkten Proviva som brukar kallas ”*magens bästa vän*” (www.danone.se). I Lunnarp finns även en av kommunens tre järnväghållplatser. De andra två ligger i Tomelilla och Smedstorp och alla tre har bidragit till Tomelilla kommuns utveckling bland annat då med uppkomsten av fler pendlingsmöjligheter (Nisse i Toarp). På vägen till Smedstorp stannar vi till på Ingelsta kalkon som även den är en stor arbetsplats i kommunen, där alla produkterna görs av kalkon. De senaste åren har de även startat upp affärer bland annat i Stockholm, Göteborg och Malmö (www.ingelstakalkon.se). Om vi sedan fortsätter uppåt mot Onslunda och Skåne-Tranås så finner vi i Onslunda Sveriges enda borstmuseum. Där tillverkades förr borstar för hand och senare med maskin i två fabriker (kulturhistorien.se). I Skåne-Tranås finns det en krog och det tillverkas även Österlenchoklad då mat har en speciell plats i denna lilla by (www.tomelilla.se). Nästa stopp norrut blir på Kronovallsvinslott hos Åkesson AB, ett bolag som producerar och importerar vin (www.akessonvin.se). Där börjar även skogslandskapet breda ut sig och när vi kommer till Brösarp kan vi se backarna där korna från Bregottreklamen strövar omkring när värmen börjar komma (www.ystadsallehanda.se).

Från Brösarp till S:t Olof går det på sommaren ett ånglok på de gamla järnvägsspåren som en gång i tiden tog folk hela vägen från Tomelilla till Brösarp (skane-turism.se). Om vi sedan åker en bit västerut in mot mitten av Skåne, kommer vi till Christinehofs slott och ekopark där Christina Piper, känd entreprenör på sin tid, bodde under 1700-talet. Hon gjorde alunbruket, som ligger i närheten av slottet, till då Skånes största företag med cirka 900 anställda. Idag är slottet och parken ett känt turistmål och var ett av de första slotten i Sverige att öppna för allmänheten (www.christinehofsekopark.se). Efter det stoppet åker vi hela vägen ner till Tomelilla ort där det platta jordbrukslandskapet breder ut sig igen. Där kan barnen leka på sommarlandet Tosselilla och ungdomar dansa på utestället Tingvalla (www.tomelilla.se). I Tomelilla finns även världens minsta filmmuseum, Hasseotage museet. Orten var på 1970- och 80- talet centrum för inspelningar av en del filmer med Hans Alfredson och Tage Danielson (www.tomelilla.se). Bo Ohlssons lågprisvaruhus som startades år 1947 är idag ett lokalt känt företag i Tomelilla som brukar kallas ”*Österlens motsvarighet till Ullared*” (www.bo-ohlsson.se).

3. Jordbrukets Tomelilla

Tomelilla kommun har länge varit en jordbrukskommun där lantbruket har varit den största försörjningen och är idag fortfarande flest i antal företag, cirka 500 stycken. Många verksamheter har därför utvecklats kring denna näring. Förr hade Tomelilla ort exempelvis ett bränneri och stärkelsefabrik dit många bönder i området lämnade sin potatisskörd. Potatisstärkelsen användes och används än idag bland annat till att göra brännvin, lim och pappersmassa (www.lansstyrelsen.se). Idag ligger på samma plats, lågprisvaruhuset Bo Ohlsson som är känt i Skåne för sin slogan ”*Här får du mest för pengarna!*” (www.bo-ohlsson.se). Detta visar på att det agrara samhället håller på att försvinna mer och mer och ersättas med stadens stormarknader. År 1965 fanns det tre stärkelsefabriker kring Tomelilla och två vid Kristianstad. År 2003 återstod bara två stycken utanför Kristianstad vilket mycket berodde på de rationaliseringar som skett (www.lansstyrelsen.se). Andra binäringar till lantbruket har bland annat varit mejerier, lantmännen, lokalföreningar, jästfabrik, ett kronomagasin med spannmål, slakteri, Bollerups naturbruksskola och lanthandlare i varje by. Idag har många av de binäringarna lagts ned på grund av rationalisering inom jordbruket och företagsnäringen. Det som finns kvar idag är exempelvis företaget Trejon som sköter maskin service och teknisk support åt lantbrukare i området (www.trejon.se). Nisse i Toarp nämner även Bollerups naturbruksskola, två lokalföreningar och ett kontor för lantmännen.

Många binäringar dök upp under den ekonomiska moderniseringen som samhället i Sverige genomgick på 1800-talet som innebar att markinnehav inte längre var nödvändigt för att bli rik. Människor kunde starta verksamheter knutna till jordbruket då råvaror och billig arbetskraft fanns lättillgängligt. Fabriker med utvecklade maskiner startades och industrin växte fram (Thörn 1992).

3.1 Från lantbrukare till areal

När skiftesreformerna genomfördes under 1800-talet i Tomelilla kommun så förändrades mycket av det gamla landskapet. Gårdar flyttades ut till sammanhängande skiften och byar splittrades. De gårdar som blev kvar i byn ersattes snart med stugor för hantverkare och jordlösa människor (www.lansstyrelsen.se). Idag går det att se en ny förändring i landskapet.

Sedan 1981 har antalet jordbruksföretag i Tomelilla kommun under 100 hektar minskat och företag med över 100 hektar har ökat från 23 till 49 stycken, se Bilaga 2. Detta visar på att små lantbruk med lite areal minskar och lantbruk med stora arealer ökar på grund av de rationaliseringsbeslut som togs på mitten av 1900-talet av staten. Bertil i Lunnarp, som är en lantbrukare i 70 årsåldern och bott i området hela sitt liv, menar dock att de flesta jordbruksföretag inte lägger ner på grund av konkurs idag utan av åldersskäl.

”Ah konkurs vill jag inte säga sådär rakt upp och ner utan de flesta lägger ner av åldersskäl idag ju. Så är det och de lantbrukare som har varit igång i några tiotal år de är svåra att tränga ut. De klarar sig rätt länge och sen lägger de ner av ålders skäl när de ska sluta och då är den yngre generationen där och köper upp dem, köper till mer mark. Så vi får ju en del fastigheter som står tomma, men det ska man egentligen inte säga heller för vi har ju turisterna och vår inflyttning av turister som tar hand om husen och det är ju ett plus. Det hade varit hemskt annars om de hade stått och blivit förfallna. Det är ett väldigt intresse för husen så det är inga problem att de säljer sina avstyckade gårdar.”

Lantbrukare med mindre gårdar kan idag välja mellan att utöka sina arealer eller djurbesättning, lägga ner eller bredda sina binäringar. Många lantbrukare som lägger ner sitt jordbruk idag gynnar därmed de lantbrukare som vill expandera. Genom att köpa upp mark och utöka sina arealer effektiviserar de användandet av sina maskiner.

Rationalisering i jordbruket har gjort det mer effektivt och lönsamt att inneha större markarealer eller fler husdjur. Maskiner kostar mycket idag och då är det mer kostnadseffektivt att köra sina maskiner på exempelvis 200 hektar än på 100 hektar. Lantbruket idag är ett mer avancerat företagande med all pappersexercis från EU via länsstyrelserna och mer avancerad teknik i jordbruksmaskiner. Det kan bli dyrt att göra fel. Skriver du fel i en bidragsansökan till länsstyrelserna kan du få betala igen det senare i form av böter. Går maskinen sönder kan du inte laga den utan måste låta en expert titta på den (Mattsson 2011).

Jordbrukets modernisering med nya tekniker kan ses utifrån begreppet expertsystem (Giddens 1996). Inom lantbruket har det länge funnits tillit till olika expertsystem som genom åren moderniserats och blivit mer avancerade. Ny kunskap om odlingssätt och nya tekniska innovationer har hela tiden förenklat vardagen för många lantbrukare samtidigt som de även har försvårat den. När en lantbrukare idag sätter sig i en traktor så hyser han en tillit till expertsystemet för att förenkla och effektivisera sin vardag. Samtidigt blir han därmed mer beroende av expertsystemen. Jordbrukaren vet väldigt lite om hur en modern traktorn fungerar idag. För 50 år sedan hade lantbrukaren förmodligen kunnat laga traktorn med en skiftnyckel genom att fixa några muttrar då tekniken inte var så avancerad. Idag styrs ofta traktorn av en dator precis som i en ny bil och för att laga det behövs en expert. Ett exempel på detta är företaget Trejon i Tomelilla som specialiserat sig på maskinsupport och reparationer. Expertsystem är idag väldigt vanligt inom jordbruket just för att förenkla vardagen för bonden och för att han ska slippa anställa dyr arbetskraft. Bonden vet väldigt lite om hur ett bekämpningsmedel är sammansatt men litar på att de som tillverkar medlen vet vad de gör och att medlet bekämpar vad det ska (jfr Giddens 1996). För äldre lantbrukare är det då ibland enklare att lägga ner än att försöka komma ikapp utvecklingen av ny teknik genom att bygga om och köpa nya maskiner. I ett generationsskifte kan nya förmågor ta över företaget och utveckla det som behövs för att företaget ska överleva och gå med vinst. När det gäller Bertil i Lunnarps son kommer han inte ta över lantbruksföretaget då han valt ett annat yrke.

I Nisse i Toarps fall är generationsskiftet redan på gång då sonen äger halva företaget. I båda fallen verkar lantbrukarna nöjda med upplägget.

Jag frågade Bertil i Lunnarp under intervjun om han hade varit valt lantbruksyrket igen om han varit ung idag?

”Om jag varit ung idag, jag hade inte vågat säga vad jag skulle göra då egentligen men jag skulle inte bli lantbrukare. Det har jag bestämt mig för att om jag får leva ett liv till så ska jag inte vara det nästa gång.”

Bertil menar inte bara att allt pappersarbete idag gör lantbruksyrket påfrestande utan även att lantbrukarna inte får bra betalt för sina produkter. Konsumenterna säger att de vill ha kvalitet och rena bra produkter och som därmed kostar mer men i slutändan så köper de ändå importerat livsmedel i istället då det är billigare. Han menar på att det hela är motsägelsefullt.

3.2 Den moderna bonden – fler ben att stå på

I Tomelilla kommun precis som på många andra ställen i Sverige, är bonden inte bara bonde idag utan ofta även någon form av entreprenör. Förutom att odla sina grödor och sköta sina djur har många lantbrukare breddat sina inkomstvägar genom att utöka verksamheten med fler sidosysselsättningar. Många lantbrukare hyr ut bostäder till turister, har entreprenadverksamhet med bland annat snöröjning och väghållning, gör konsultjobb, odlar specialgrödor, har gårdsbutik och är med i maskinringar utöver sin huvudsysselsättning som jordbrukare (sverigesradio.se). Margith Svensson som är kommunfullmäktiges ordförande i Tomelilla kommun har erfarenhet av detta och berättar om sin son som har tagit över lantbruksföretaget.

”Han har ju som modern lantbrukare sett till att han har lite olika ben att stå på. För det första har han det traditionella spannmålsbruket /.../ sen driver han då tillsammans med en kompanjon en entreprenadverksamhet.

Han har då hand om snöröjning och väghållning av privatvägar runt om i trakten och sen han då utvecklat en gårdsbutik, då han även odlar specialgrödor i form av kryddor och då företrädesvis senap, som han säljer i gårdsbutiken. Så vitt jag vet så är han en av två i Sverige som både odlar senap och har även den färdiga produkten som då säljs i gårdsbutiken. Han är då själv produktutvecklare och utvecklar olika smaksättningar på senapen /.../ så det har hitintills varit framgångsrikt. 2010 så byggde de en helt ny gårdsbutik med ordentligt lager och produktionskök.”

Detta fenomen är egentligen inget nytt om vi läser Maths Isacsons artikel om mångsyssleri på landsbygden. Han menar att samhället på landsbygden har gått från mångsyssleri till mångsyssleri, från ett produktionslandskap till ett fritids - och upplevelselandskap (Isacson 2008). Mångsyssleriet som förr var en självklarhet för många lantbrukare har idag fått nytt fäste efter den specialiseringsera som rått de senaste årtiondena. Mångsysslarna idag skiljer sig dock lite från förr då bisysslorna var fokuserade till hantverk och den egna självhushållningen. Idag då folk från städerna söker sig ut till landsbygden startas istället många turismföretag som hästridning, caféer och uthyrning av boende (Isacson 2008). Ett exempel på detta är Bertil i Lunnarp som förutom sitt jordbruk även har boendeuthyrning till turister under sommarmånaderna.

”Vi har två hus som vi hyr ut rätt mycket och sen använder vi det själv på vintern så det fungerar bra faktiskt. Under denna period på våren är det billigare att hyra och sen stiger priset allt mer till semestermånaderna. Det är lätta pengar att tjäna.”

Gårdsbutikerna har även de ökat i Tomelilla kommun de senaste åren och de är oftast nischade till olika råvaror. I kommunen finns gårdsbutiker med allt från vinodling och biodling till choklad och ekologiskt. Det finns då exempelvis Petersborgs gårdsbutik som främst säljer senapsprodukter och Ingelsta kalkon med sina kalkonprodukter (www.tomelilla.se).

4. När tåget kom till byn – från sju gårdar till en knutpunkt

Namnet Tomelilla kommer från Thommorp lille som betyder lilla Tommarp. Namnet förekom för första gången skriftligt år 1437 i ett testamente. Senare ändrades namnet till Tomelille för enklare uttal som sedan blev Tomelilla. Byn var under flera århundraden en frälseby vilket innebar att bönderna inte ägde sina gårdar utan de tillhörde ett gods. Brukningsrätten av marken fick bönderna av godsägaren som när som helst kunde vräka dem. Bönderna skulle först och främst arbeta på godset och när de var fria kunde de jobba hemma på sin gård (Nilsson 1976). År 1840 fanns det sju gårdar i Tomelilla by men när enskiftet infördes flyttades tre av gårdarna ut till de nya ägorna. Tomelilla byagård som är från början av 1800-talet är den enda av gårdarna som finns kvar av det gamla Tomelilla. Gården fungerar idag som en hembygdsgård med ett museum (Nilsson 1976). Snart skulle dock byn förändras med införandet av ett nytt tekniskt system.

Tomelilla byagård

Foto: Lina Brinte

Järnvägen i Sverige började byggas år 1853. När stambanan Malmö-Stockholm var klar några år senare började privata banor byggas fram till stambanan från hela Skåne. Banorna finansierades av kommuner och godsägare som såg det hela som en bra investering för att kunna frakta sina varor till städerna. När banorna i Skåne var som flest var det Sveriges mest järnvägstäta region (Möller 1989).

Godsägarna som investerat i järnvägsbanorna ville försäkra sig om goda transportmöjligheter för sina produkter (Möller 1989:119ff). Till Tomelilla ort kom järnvägen år 1865-66 och medförde att landsbygdens varor lättare och snabbare kunde transporteras in till städerna. Efter att första järnvägen drogs genom Tomelilla (sträckan Ystad – Eslöv) blev byn ett stationssamhälle. Samhället växte snart till en centralort och knutpunkt då nya tågförbindelser drogs genom Tomelilla till Simrishamn, Malmö och Brösarp (www.lansstyrelsen.se).

I boken "Stadens födelse" skriver Sven B. Ek om hur Eslöv blev ett stationssamhälle år 1865 - 66. Han menar på att järnvägens framväxt bidrog till att handeln expanderade i byn och med det blev Eslöv en centralort. Den viktigaste fjärrhandeln var först med spannmål men senare såg även kreaturshandlarna potentialen med järnvägstransporten. Ek nämner i boken att *"handeln, hantverkerierna, affärerna och serviceinrättningarna i stationssamhället hade ju till stor del byggts ut med tanke på bygdens behov"* (Ek 1975:16). Järnvägen gjorde att samhället växte till en ort och med det växte även serviceinrättningarna. Tjänster kunde inte längre bytas mot tjänster utan köptes nu för pengar. I och med att handlarna fick en större position i samhället och en social tillhörighet började de organisera sig och föreningar växte fram (Ek 1975:38).

Nisse i Toarp som idag är i 60 årsåldern, kommer ihåg järnvägen i Tomelilla från när han vara liten.

"Vi hade järnvägen som var väldigt flitigt använd både av godstransport och annat. Då hade vi ju förbindelse härifrån till Malmö och Eslöv och vi hade Kristianstad via Simrishamn och uppåt där. Tomelilla var ju en knutpunkt."

Tomelilla blev precis som Eslöv ett stationssamhälle och knutpunkt när järnvägen drogs genom byn. Människor lockades till att bosätta sig i en ort där handeln expanderade och servicen ökade. Nu kunde varor transporteras längre sträckor och på kortare tid.

Järnvägen bidrog till de få transportmöjligheter som fanns för gods och människor på den tiden. Nya industrier etablerade sig i orten och de stora godsen sålde jordbruksprodukter som aldrig förr till städer och industriorter. Med den ökade befolkningstillväxten i orten så startades exempelvis en folkhögskola för att möta kraven på utbildning och ett folketspark för att roa och underhålla invånarna (Lewan och Sjögren 1994:85). Den tekniska modernisering som skedde när tåget kom till Tomelilla, och kunde transportera varor mer effektivt, bidrog även till att människor nu kunde förflytta sig mer. De kunde lättare resa in till staden och träffa nya människor. Den bygemenskap som förr rådde i Tomelilla kan därför ha minskat när järnvägen kom och nya möten med utomstående skapades. Det kom då att ske en kulturell modernisering i och med att människor i princip kunde välja sin egen identitet när möten med andra människor utifrån ökade (Thörn 1992).

Den moderniseringsprocess som Tomelilla genomgick då järnvägen kom till byn har påverkat kommunen till vad den är idag. Moderniseringen av Tomelilla skedde till viss del av ömsesidig strukturering (Giddens 1984). Politik tillämpades i form av beslut från regeringen att bygga stambanor och kommuners vilja att bidra till de privata banor som byggdes. Samtidigt hade järnvägsbyggandet i kommunen aldrig gått att genomföra om inte de lokala förutsättningarna varit de rätta. Utan ett underlag av befolkning eller produkter, bra landskapsutformning och utan medgivande från markägare hade den privata järnvägen förmodligen aldrig byggts under denna tid. Genom att människor förr fraktade sina varor och idag själva färdas med tåget upprätthålls denna samhällsstruktur kring järnvägen.

Idag går det elektriskt drivna tåg från Simrishamn genom Tomelilla till Ystad och vidare till Malmö, Köpenhamn (Ortsrapport Tomelilla 2002:5ff). Den gamla sträckan mellan S:t Olof och Brösarp används idag av en tågförening med ett ånglok som tar turister fram och tillbaka mellan orterna under sommarmånaderna (skane-turism.se).

Pågatåg

Foto:

Lina Brinte

4.1 Den moderna järnvägen: Pendling – uppoffring för boendet

Många människor vill idag gärna bo på landsbygden för att komma ifrån stadens jäkt och stress. Konflikten ligger i att många arbetsplatser flyttas närmare in till städerna av effektivitets- och lönsamhetsskäl. När det inte finns arbete på landsbygden finns det en klar tendens att invånarna flyttar dit jobben finns. Landsbygden avfolkas men med bra buss och tågförbindelser till städer och bra bredbandsanslutning kan människor bo kvar och arbeta på distans. Därmed blir landsbygden attraktiv igen att bosätta sig på (Amcoff 2008).

Tomelilla kommun är en del av den attraktiva landsbygden idag då det finns bra pendlingsmöjligheter till och från kommunen. Vissa byar med tågstationer har fått en befolkningsökning. Detta av människor som vill bosätta sig på landet och samtidigt ha bra tågkommunikation till sina arbetsplatser i och utanför kommunen. Nisse i Toarp berättar om denna utveckling.

”Det har skett en stor inflyttning både till Lunnarp och Smedstorp då av folk som har kommit utifrån och hit, i och med att de fick tågförbindelse. På så vis har de byarna /.../ fått ett uppsving i och med detta. Du kan pendla däremellan och det går ju snabbt idag.”

Pendlandet till och från kommunen är stort idag. De som pendlar ut till andra kommuner som till exempel Malmö och Ystad är cirka 2600 personer/dag och de som pendlar in till kommunen är ca 1700 personer/dag. (Tomelilla kommunfakta 2011). Utan pendlingsmöjligheterna hade Tomelilla kommun förmodligen haft en sämre befolkningsutveckling då arbetsplatserna är få och arbetslösheten i kommunen är hög. Idag ligger arbetslösheten i kommunen på cirka 9% och ungdomsarbetslösheten på cirka 20%. Detta kan jämföras med arbetslösheten i riket som ligger på 7% och ungdomsarbetslösheten som ligger på 11%. Som framgår av siffrorna så är arbetslösheten i Tomelilla kommun lite högre än riksgenomsnittet idag (Tomelilla kommunfakta 2011). Arbetsplatserna i kommunen är relativt få och med tågkommunikationen så kan människor lätt pendla mellan boendet och arbetet. Många som pendlar är även gymnasister och studenter som pluggar i Ystad, Simrishamn, Kristiansstad, Malmö eller Lund. Detta eftersom de högre skolinstanterna är få i kommunen. Människorna i Tomelilla kommun kan idag bo på landet med dess naturvärden och ändå arbeta i staden, mycket tack vare järnvägen. När jag intervjuar kommunalrådet Torgny Larsson i hans rum på kommunhuset menar han att det är vad kommunen strävar efter.

”Det är det vi ska lyckas med, att man ska kunna bo här. Vill man så kan man också ha egen verksamhet men boendet är ju perfekt för barnfamiljer som vill låta barnen växa upp här. Vi har ju bra pendlingsmöjligheter med buss och tåg för att komma till Lund och Malmö via Ystad. Ystad gjorde en undersökning för att se var de får sin arbetskraft ifrån och de flesta kom från Tomelilla. De bor här och åker till Ystad med buss eller tåg.”

Lantbrukaren Bertil i Lunnarp menar på samma sak, att sysselsättningen på landsbygden är så liten idag så det *”får tätorterna ta hand om och då är det pendling som gäller!”*

Järnvägen och pendlingen, som Torgny och Bertil pratar så självklart om i Tomelilla kommun, kan även kopplas till begreppet expertsystem. Detta då människor dagligen sätter sig i ett tekniskt utvecklat system som de själva inte vet hur det fungerar rent maskinellt. Om tåget hade gått sönder på vägen mellan Tomelilla och Ystad så hade varken pendlarna eller konduktörerna kunnat laga det. Pendlarna hade därmed kanske tillfälligt tappat tilliten till tåget men genast haft tillit till den plan B som brukar finnas nämligen ersättningsbussar. Människorna som pendlar har en tillit till systemet, att tekniken och expertisen bakom systemet fungerar. De litar på att tåget ska ta dem från punkt A till B och under de tidsramar som satts upp. Om personerna inte litat på att tåget kommit i tid eller om tåget hade gått sönder för ofta, så hade människorna till slut tagit saken i egna händer. De hade kört bil, försökt hitta en arbetsplats närmare hemmet eller flyttat närmare arbetsplatsen (Giddens 1996). Många människor hade antagligen inte bott i Tomelilla kommun om där inte funnits bra kommunikationsmedel på grund av att många idag väljer att ha ett arbete framför ett boende på landsbygden. Dock kan även ett billigt boende i kommunen påverka människor till att välja att bo kvar och skaffa en bil istället. Vår erfarenhet säger oss dock att tågen oftast fungerar och kommer i tid. Därför litar vi på expertsystem för att förenkla vår vardag (Giddens 1996:29)

4.2 Bredbandsanslutning – en möjlighet för boende på landsbygden

Förutom tågtrafiksystemet i kommunen finns även expertsystemet bredbandsanslutning som byarna runt om i kommunen arbetar för att få in med hjälp av ett Leader projekt. Med bredbandsanslutningen som finns idag har kopplingen mellan tid och rum förändrats. Rummet har expanderat med tekniska innovationer som exempelvis internet. Även rörligheten i rummet har ökat med transporters tekniska utveckling (Giddens, 1996:26ff).

Kommunalrådet Torgny Larsson talar om projektet som just nu pågår ute i byarna i kommunen angående bredbandsanslutning.

”Där ute i byarna har vi ju ett Leader projekt som bygderådet jobbar med och bygderådet är då alla byalagen. Vi har massor av byalag i Tomelilla kommun som har en gemensam organisation som de själva äger som heter bygderådet. De har ett Leader projekt med EU pengar för att binda ihop alla orter utom Tomelilla i ett bredbandsnät. Då pratar de både om kapacitet och höghastighet så helt plötsligt behöver man inte sitta inne Malmö och jobba utan då kan man sitta i till exempel Lunnarp.”

Bredbandsanslutning gör det möjligt för människor i kommunen att arbeta hemifrån på distans för de som inte vill pendla. Detta ger människor en välmöjlighet att bo på landet med dess naturvärden och ändå kunna ha ett arbete.

5. Företagslivet – från självförsörjande landsbygd till storproduktion

”Det lokala näringslivet är en förutsättning för ett levande samhälle. Tomelillas ambition är därför att skapa bästa möjliga förutsättningar för både befintliga företag och nyetableringar” (www.tomelilla.se).

Tomelilla kommun har länge varit en jordbrukskommun men på senare år har industri, handel och offentliga tjänster som vård och omsorg ökat. År 2009 var dessa näringsgrenar de som sysselsatte flest i Tomelilla kommun. Dock är jordbruksnäringen fortfarande störst i antal företag (Tomelilla kommunfakta 2011). Detta beror bland annat på de rationaliseringar som skett inom jordbruket med minskat antal lantbrukare på större arealer (Isacson och Morell 2006). Även andra binärningar till jordbruket har försvunnit som lanthandlarna runt om i byarna som slagits ut av stormarknader som Ica och Coop.

Onslundas
nerlagda
lanthandel
Foto: Lina
Brinte

Nisse berättade vid intervjun hur många som arbetade inom lantbruket när han var liten på 1950- 60 – talet i Toarp och jämfört med idag.

”Om man tänker på när jag var barn här i Toarp, vad var vi? 14 eller 15 småbrukare bara i byn här.”

Lina: ”Som levde på jordbruket?”

”Ja och två i Ullstorp alltså den här lille kretsen.”

Lina: "Levde både mannen och frun på det?"

"Ja, någon enstaka en eller två jobbade utanför lantbruket."

Lina: "Och idag?"

"Ska vi se här..., jag är nog ensam kvar i Toarp och sen har vi Norlings i Ullstorp. Ja de har ju även mark här i Toarp. Två idag, så här har det ju blivit en enorm utveckling. Vi har ju avreglerat lantbruksfolket men inte jorden."

I kommunen finns idag cirka 1800 registrerade företag (www.tomelilla.se). De största företagen är Österlenmejerier - mejeri, Bo Ohlsson - lågprisvaruhus, Ingelsta kalkon - kalkonprodukter, Lindsténs elektriska - elektriker, Bollerups Lantbruksinstitut - gymnasieskola, Swegon - ventilationsföretag, Presona – som tillverkar balpressar och komprimatorer, Michelsens Bil och Otto Olssons Bil – bilföretag (www.tomelilla.se). Margith Svensson på kommunen berättar att cirka 300 av de 1800 företagen i kommunen har mellan 5-150 anställda och resterande har mindre än fem anställda. De allra flesta är enmansföretag.

Sedan år 1965 har arbetsplatser inom offentliga tjänster som exempelvis vård och omsorg ökat från 3% till 31% år 2005. Arbetsplatser inom jord- och skogsbruk har däremot minskat från 46% till 10% under samma period, se Bilaga 1. Detta kan bero på jordbrukets rationalisering, den ökade äldre befolkningen och bostadsbristen i kommunen. Margith Svensson på kommunen menar att det finns en del äldre ute på sina gårdar som skulle vilja flytta in till en lägenhet i Tomelilla. Till ett boende som är mer lättkött och nära till service men detta är svårt att få tag på idag. Den yngre generationen som ibland redan har tagit över lantbruket på gården och vill flytta in i boningshuset kan inte det idag då föräldrarna inte hittat någon bostad i tätorten. Barnen bosätter sig då någon annanstans och pendlar till gården. Det missgynnar både de äldre i kommunen och den yngre generationen då bostadsbristen kan leda till att servicen för de äldre är svår att ta sig till och de yngre människorna flyttar utanför kommunen i jakt på en jordbruksfastighet.

När vi tittar på kommunen och begreppet expertsystem så har vi valt den styrande kommunledningen (experterna) och har en tillit till att de styr bra (Giddens 1996). Vi vill då bland annat att de skapar ett bra företagsklimat i kommunen, arbetsplatser och bidrar till byggandet av nya bostäder. Om de inte styr kommunen bra väljs nya människor in i kommunledningen. Vi har valt att ha tillit till kommunledningen under en period för att skapa en enklare vardag för oss själva. Alla invånare i kommunen behöver inte gå och tänka på hur de ska besluta kring bestämda frågor utan det överläts till några få experter som därmed även får ta emot kritik om besluten slår fel. Kommuninvånarna överlåter därför inte bara ansvaret för att det är mycket arbete och stress med att sitta i kommunen utan kanske även för att de inte vill ha ansvaret om något går fel.

Förr i Tomelilla kommun fanns det flera småföretag etablerade i kommunen. De första näringarna var handel, hantverk och jordbruks verksamheter som slakteri, stärkelsefabrik och jästfabrik. Det fanns även ett tegelbruk och en yllefabrik (Ortsrapport Tomelilla 2002:5ff). Skillnaden idag är att många av småföretagen slagits ut av modernare och effektivare storproduktion. Utvecklandet av företagen i Tomelilla ledde till att orten planerades om under 1950- och 60 -talet och industrin och boendet som tidigare delat på samma område i centrum separerades. Detta gjorde att industriverksamheterna kunde expandera (Ortsrapport Tomelilla 2002:7).

Ett stort företag som tidigare legat i Tomelilla ort är Sydöstra Skånes andelsslakteri som lades ner år 1991. Som mest arbetade 350 personer på slakteriet som tillhörde Scan. År 2009 jämnades de sista delarna med marken för att skapa yta åt framtida företag som vill etablera sig i samhället. Slakteriet byggdes år 1908 och var under perioder Sveriges största svin- och exportslakteri (www.ystadsallehanda.se). Torgny Larsson på kommunen berättar mer om slakteriet och förklarar varför det lades ner.

”Scan som låg här i Tomelilla var det modernaste slakteriet Scan hade och det lägger man då ner. Sen så går alltihopa till Kävlinge och Kristianstad och sen lägger man ner slakteriet i Kävlinge så nu finns bara Kristianstad kvar.”

Lina: *"Varför då?"*

"Rationalisering och det ska vara stordrift. Då han man ändå rustat upp och moderniserat slakterianläggningen men sen blev det stopp i produktionen och arbetsplatser försvann."

Slakteriets nedläggning är ett tydligt exempel på frånvarande andra (Giddens 1984). Med det menas att centrala aktörer utanför kommunen har makt att påverka kommunen genom de beslut de genomför. De ser på verksamheten och kommunen ur sin synvinkel. När slakteriet lades ner år 1991 på grund av rationalisering försvann en av kommunens största arbetsplatser. För Scan var detta ett steg mot större effektivisering och lönsamhet. För Tomelilla kommun och dess invånare blev det ett hårt slag som dock löste sig genom att de arbetslösa omskolades till andra yrken eller flyttade. Kommunen kan inte påverka de beslut tagna av utomstående aktörer utan bara försöka förbättra förutsättningarna för företag att etablera sig i kommunen och stanna kvar. Frånvarande andra har därmed makt att påverka en kommuns företagsliv drastiskt.

5.1 Från det lokala till det globala

I böckerna Tomelilla årsskrift från år 2010 och 2011 står det att läsa om hur varierande företagen i Tomelilla var förr. Där står till exempel om A&G Nilsson Kött och Charkuteri som på 1930 –talet öppnade ett slakteri och köttaffär i Tomelilla. Affären blev snabbt populär och expanderade några gånger genom att flytta till större lokaler runt om i samhället. Även andra yrken som tunnbinderi där tunnor till exempelvis sill gjordes, cementgjuteri, spinneri och skräddare fanns i Tomelilla för en 70 år sedan. Bilförsäljare och lärare är en del av de yrken som fortfarande finns kvar men mycket annat har försvunnit i strävan mot effektivisering och lönsamhet.

Förr krävdes det en större variation av företag för att livet skulle gå runt i ett samhälle. Det mesta av produkterna som behövdes i kommunen tillverkades och odlades lokalt. Idag har avstånden mellan olika platser i världen minskat i tid och rum (Giddens 1996).

Tekniska innovationer som snabbare kommunikation, internet och modernare fabriker har bidragit till att mer produkter kan köpas in utifrån. Många produkter tillverkas idag i Sverige på ett fåtal ställen eller i utlandet och transporteras sen snabbt och enkelt till kommunen. Vi behöver inte längre tillverka allt lokalt utan med storproduktion, rationalisering och en tillit till det globala handelssystemet har vi omstrukturerat vårt samhälle (Jonsson och Runefelt 2006).

6. Avslutande ord

Jag har i mitt arbete försökt beskriva och se vilka effekter de tre brytpunkterna i Sveriges historia fått för Tomelilla kommun. Vad jag kommit fram till är att det moderna samhälle som Tomelilla kommun är idag, till stor del uppkommit av de olika valmöjligheter kommunen stått inför. När samhället genom politiska beslut och befolkningens handlingar valt att ge sig in på en viss väg har vi sedan kunnat se effekterna av de valen i samhällets struktur och människors vardag.

Stora förändringar skedde när kommunen valde att ta del i skiftesreformerna. Detta ledde till att gårdar flyttades ut och mark strukturerades om för att jordbruket skulle effektiviseras. Bygemenskapen med det gemensamma tänkandet blev aldrig som förr igen. Människan var inte längre en del av ett kollektiv utan en egen individ som började tänka och handla utifrån sig själv.

Järnvägen kom till Tomelilla på grund av kommunens och godsägarnas ekonomiska bidrag till privatbanorna. Detta bidrog till att handeln med städerna ökade då varor kunde transporteras lättare och snabbare. Tomelilla växte i storlek och befolkning och blev tillslut en centralort. Samtidigt ökade människors resande med bättre kommunikation och skapade förutsättningar för nya möten och perspektiv.

Den strukturomvandling som skedde i Tomelilla kommun med rationaliseringen bidrog till att skapa storproducerande, effektivare företag både inom lantbruket och genom andra verksamheter. Detta skedde på bekostnad av småjordbrukarna och andra småföretag som slogs ihop till större enheter eller lades ner.

Kanske är vi idag på väg in i en fjärde brytpunkt med den ökade turismen runt om i landet. Människor åker bort från staden ut på landet. Massproduktion och stress byts ut mot unika upplevelser och lugn. Många vill på olika sätt komma nära naturen igen.

Några genom att kortvarigt turista på olika platser och andra genom att på heltid flytta ut till landsbygden för att hitta livskvalitén som Margith Svensson. I och med att Tomelilla kommun har bra pendlingsmöjligheter så behöver inte heller människor idag välja mellan ett jobb och ett boende på landsbygden. De kan bo i naturen på landet och ändå ha tillgång till stadens arbete och service.

Avslutningsvis vill jag citera några rader ur Tomelillas signaturmelodi, det är lätt att gilla Tomelilla. ”Tiden står ej stilla, lärkorna hörs drilla, glada Tomelilla plats för dig”.

Framtida frågeställningar

- Är vi på väg in i en fjärde brytpunkt?
- En fråga som dök upp under arbetets gång var varför det tog så lång tid för Tomelilla att gå över till enskiftet och laga skifte? Enskiftet infördes år 1807 i Sverige och blev laga skifte år 1827. Nilsson (1976) skriver i sin bok ”*Tomelilla gamla by och byagården*”, att år 1840 fanns det sju gårdar som vid enskiftet flyttades ut och på Tomelilla kommuns hemsida står det att laga skifte infördes år 1870 – 71 i kommunen. Det innebär att det tog mer än 32 år att införa enskiftet i Tomelilla när grundaren till reformen bodde fyra mil bort på Svaneholm. Laga skifte tog cirka 43 år innan det infördes i Tomelilla.

7. Referenser

Litteratur

Amcoff, Jan (2008) Vad händer med landsbygdens befolkning? i Birgitta Johansson (red) *Ska hela Sverige leva?*, Stockholm, Forskningsrådet Formas

Ek, Sven B (1975) *Stadens födelse*, Eslöv, Bmtryck

Giddens, Anthony (1996) *Modernitetens följder*, Lund, Studentlitteratur

Giddens, Anthony (1984) *The constitution of society*, Cambridge, Malden: Polity Press

Isacson, Maths (2008) Historien om livet på landet – från mångsyssleri till mångsyssleri i Birgitta Johansson (red) *Ska hela Sverige leva?*, Stockholm, Forskningsrådet Formas

Isacson, Maths, Morell, Mats (2006) Jordbruk i industri- och välfärdssamhälle i Susanna Hedenborg (red), *Sverige – en social och ekonomisk historia*, Lund, Studentlitteratur

Jonsson, Pernilla, Runefelt, Leif (2006) Konsumtion: identitet, makt och livets nödtorft i Susanna Hedenborg (red), *Sverige – en social och ekonomisk historia*, Lund, Studentlitteratur

Kvale, Steinar, Brinkmann, Svend (2009) *Den kvalitativa forskningsintervjun*, Lund, Studentlitteratur

Lewan, Nils, Sjögren, Paul (1994) *Ett Skåne i förändring – kartor och landskap genom 200 år*, Lantmäteriet, Skogs Trelleborg

Möller, Jens (1989) *Godsen och den agrara revolutionen – Arbetsorganisation, domänstruktur och kulturlandskap på skånska gods under 1800- talet*, Lund, Lund university press

Nilsson, Nils G (1976) *Tomelilla gamla by och byagården*, Tomelilla, Oscar Åbergs tryckeri AB, Utgiven av Föreningen Tomelilla byagård

Sjöberg, Maria (2006) *Agrara förhållanden 1500-1850 i Susanna Hedenborg (red), Sverige – en social och ekonomisk historia*, Lund, Studentlitteratur

Säljö, Roger, Jakobsson, Anders, Lilja, Patrik, Mäkitalo, Åsa och Åberg, Mikaela (2011) *Att förädla information till kunskap – Lärande och klassrumsarbete i mediesamhället*, Finnland, Nordstedts

Teorell, Jan, Svensson, Torsten (2007) *Att fråga och att svara – samhällsvetenskaplig metod*, Malmö, Liber

Tomelilla hembygdsrets (2011) *Tomelilla årsskrift 2011*, Tomelilla, Åbergs tryckeri AB, Utgiven av Tomelilla hembygdsrets

Tomelilla hembygdsrets (2010) *Tomelilla årsskrift 2010*, Tomelilla, Åbergs tryckeri AB, Utgiven av Tomelilla hembygdsrets

Tomelilla kommun (2002) *Ortsrapport Tomelilla*

Otryckta källor

Mattsson, Liz (2011) *En arvinge - en länk i en kedja*, Uppsala, Kandidatuppsats

Artiklar

Populär historia: Rutger Macklean – mannen som styckade byarna

<http://www.popularhistoria.se/artiklar/rutger-macklean-%E2%80%93-mannen-som-styckade-byarna/> 27/4 2012

Sveriges radio: Lantbrukare blir mångsysslare

<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=101&artikel=3202506>
4/6 2012

Thörn, Håkan (1992) *"Vad är det moderna? Bidrag till en avmystifierad moderniseringsteori"*, Häftet för kritiska studier No. 4.

Ystads allehanda: Skånes bästa rastplats finns vid Brösarps backar

<http://www.ystadsallehanda.se/tomelilla/article746596/Skaringnes-baumlsta-rastplats-finns-vid-Broumlsarps-backar.html>

5/5 2012

Ystads allehanda: Det behövs en ny detaljplan över Scanområdet

<http://www.ystadsallehanda.se/tomelilla/article1431200/Det-behovs-en-ny-detaljplan-over-Scanområdet.html>

20/4 2012

Internetbaserad litteratur

<http://www.christinehofsekopark.se/?page=page466510c4d6a31> 3/5 2012

<http://skane-turism.se/cms/tag/sankt-olof/> 3/5 2012

www.ne.se, Sökord: Tomelilla 10/4 2012

<http://www.tomelilla.se/medborgare/kommun-amp-politik/kommunfakta/befolkning/#.T3gWtzEaOPQ> 10/4 2012

<http://www.bollerup.se/> 3/5 2012

<http://www.danone.se/produkter/proviva/> 3/5 2012

www.ingelstakalkon.se 3/5 2012

<http://kulturhistorien.se/kulturarven/399/othinslunda-hembygds-och-borstmuseum> 10/5 2012

<http://www.akessonvin.se/main/default.asp?id=60&langid=1> 15/5 2012

<http://www.tomelilla.se/medborgare/trafik-amp-infrastruktur/landsbygd-och-taetort/taetorter-byar/skaane-tranaas/> 17/5 2012

www.bo-ohlsson.se/om.asp 20/4 2012

<http://www.tomelilla.se/medborgare/trafik-amp-infrastruktur/landsbygd-och-taetort/taetorter-byar/tomelilla/> 21/4 2012

<http://www.tomelilla.se/turism/produktpresentation/?lang=sv&id=476351#.T8IY3-vnCPQ> 21/4 2012

<http://www.lansstyrelsen.se/skane/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/sarskilt-vardefulla-kulturmiljoer-i-skane/tomelilla/Pages/Tomelilla.aspx> 16/5 2012

<http://www.lansstyrelsen.se/skane/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/oversiktliga-kommunbeskrivningar/Pages/Tomelilla.aspx> 3/6 2012

<http://www.stockholmskallan.se/Tema/Akalla/Akalla---historiska-kartor/Laga-skifte-1842/> 17/5 2012

http://www.lansstyrelsen.se/skane/sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/historia-utveckling/industrins-landskap/livsmedelsindustri/Pages/Bjarrods_starkelsefabrik.aspx 10/5 2012

http://www.trejon.se/content.php?showInfo=TrejonC_personal.htm
3/5 2012

<http://www.tomelilla.se/medborgare/kommun-amp-politik/kommunfakta/#.T3gYBzEaOPQ> 27/4 2012

<http://www.tomelilla.se/medborgare/naringsliv-arbete/#.T3gXoDEaOPQ>
27/4 2012

<http://www.tomelilla.se/turism/mat-amp-dryck/gaardsbutiker/#.T8tO7-vnCPQ> 3/06 2012

Intervjuer

Torgny Larsson, Kommunstyrelsens ordförande, ”Kommunalråd”, 4/4 2012

Margith Svensson, Kommunfullmäktiges ordförande, 11/4 2012

Bertil i Lunnarp, Lantbrukare, 18/4 2012

Nisse i Toarp, Lantbrukare, 5/5 2012

Tomelillas signaturmelodi

Det är lätt att gilla Tomelilla - Emma

8. Bilagor

Bilaga 1.

Sysselsättning efter huvudnäringsgren i % i Tomelilla kommun

	1965	1970	1975	1981	1985	1993	2000	2005
Offentliga tjänster	3	9	13	18.6	28.2	27	28	31
Privata tjänster	6	10	10	8.2	4.6	12	9	11
Samfärdsl	4	4	5	5.5	4.8	3.7	-	-
Varuhandel	13	13	13	11.8	10.5	13	20	19
Byggnadsverksamhet	6	6	7	7.5	6	8	7	8
Tillverkningsindustri	22	21	20	21	19	17	20	19
Jord- och skogsbruk	46	39	32	27	21.4	15	13	10
Övrigt	-	-	-	0.7	4.7	2.5	3	2
	100	102	100	100.3	99.2	98.2	100	100

Från kommunens arkivarie 2012

Bilaga 2.

Jordbruksföretag efter region, storleksklass och tid i Tomelilla

kommun

1270 Tomelilla	1981	1985	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2003	2005	2007
-2,0 ha	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	6	9
2,1-5,0 ha	94	98	80	75	75	79	76	76	72	71	69	63	59	60	53	77	89
5,1- 10,0 ha	124	113	93	95	97	90	89	98	93	85	87	83	73	61	60	67	60
10,1- 20,0 ha	236	214	173	163	162	162	165	152	136	140	135	130	116	116	100	108	96
20,1- 30,0 ha	161	153	137	134	129	128	126	122	120	121	111	100	93	95	83	78	74
30,1- 50,0 ha	141	141	131	122	126	128	121	120	114	110	105	104	106	88	77	75	71
50,1- 100,0 ha	63	64	75	79	77	75	80	81	87	85	87	80	70	78	76	72	63
100,1+ ha	23	27	32	34	35	32	30	33	31	31	34	39	44	44	50	51	49

<http://www.ssd.scb.se/databaser/makro/SaveShow.asp> 20/4 2012

Bilaga 3.

Intervjufrågor

Namn ålder kön bor

Är du född i Tomelilla kommun?

Hur var det att växa upp i kommunen?

Vad arbetade dina föräldrar med? Dina vänners föräldrar?

Finns de verksamheterna kvar idag?

Hur tror du det är att växa upp i kommunen idag?

Om ni inte är född här, var är ni då det och varför flyttade ni hit och när?

Har ni upplevt en förändring i kommunen vad gäller försörjning?

Hur har der påverkat kommunen och dig som boende här?

Är det något du tycker saknas i kommunen som funnits förr eller som aldrig funnits?

Hur skulle du presentera kommunen för någon som aldrig har varit i Tomelilla kommun? Det sociala, arbetsmarknadsmässigt, naturmässigt?

Om jag skulle flytta hit utan att ha bekanta här hur skulle jag då göra för att så snabbt och enkelt som möjligt ta mig in i ett socialt sammanhang?

Vilken är er framtids vision för Tomelilla kommun?